

գտած է²¹. Հետեւաբար Նորայրի ապացույցին հիմը կազմող այդ խօսքին հետ, իր ապացույցն ալ, արդէն ինքնին հիմնովին կը տապալի:

Թողունք որ Ամիրտովլաթ վերեւ չէ ըսած, ինչպէս իր սովորական ոճն է «Թուրքերը» կամ «Թուրքերէն ասան» այլ թէ՛ «ումանք ի Թուրքացն»²². և զարմանալի չէ անշուշտ, եթէ անցեալ դարերու քանի մը անգէտ թուրքերը սխալած ըլլան, երբ արդի լոյսի դարուն մէջ, Նորայրի նման գիտնական մը, իր առջեւ ունենալով հանդերձ Հ. Աւիշանի ուղիղ ստուգարանած «Մարս = مرص» բառը փոխանակ անկէ օգտուելու, ոչ միայն կը սխալի այլ և կը յանդգնի ջնջել Ամիրտովլաթի Մարս բառը:

Հետեւաբար այլ է ՄԱՐՍ՝ գիտական անուանով *Myrrhis odorata* Scop. բոյսը, և այլ ՄԱՐՎ՝ գիտական անունով *Teucrium Martianum* L., թրք. marv, habak es şük, հայերէն Աւելորուկ. որոնք իրարմէ բոլորովին կը տարբերին. առաջինը Հովանոցազգի բոյս մ'է, երկրորդը՝ Շրթնազգի:

Այս եզրակացութեան իրրեւ հետեւանք, Բազմաշեանի տուած ուղիղ մեկնութեան համեմատ՝

ա. - ջնջելու է «Քննադատութիւն Հայ Բռնակի»ին մէջէն, Մարս բառի մասին Նորայր Բիւզանդացիի բոլոր գրածները (տես անդ էջ 86, 96, 206):

բ. - Նոյնպէս ջնջելու է Աճառեանի Արմատական բառարանէն (հտ. Գ. էջ 932) Հ. Աւիշանի վերաբերեալ բոլոր սխալ բացատրութիւնները: Հ. Աւիշանի Հայ Բու-

սակի մէջ գրածը Մարս է և այնպէս պէտք է մնայ: Նորայրի և Աճառեանի միակ կատարելիքը այդ բառի քովէն Հ. Աւիշանի զրած տարակոյսի նշանը վերցնել էր, ինչ որ ըրած է Բազմաշեան:

գ. - Դարձեալ Ամիրտովլաթի «Օգուտ բժշկութեան» գրքին «Մարս» սխալ ձեւը (տես հրտ. Ստ. Մարխասեան, էջ 481, 542, 562) ուղղելու է Մարս: Ինչպէս նաեւ հրատարակչին բառիս մասին տուած՝ «գաղձի մի տեսակը» սխալ բացատրութիւնն ալ (տես անդ էջ 562) ուղղելու է՝ «Հովանոցազգի հոտուէտ բոյս մը, լատ. ֆր. myrrhis»:

դ. - Բազմաշեանի ուղիղ մեկնութենէն զործնական հետեւանք մըն ալ հանելով, Myrrhis բոյսը՝ փոխանակ նորահնար կամ Թարգմանածոյ բառով Դիւասանոր, Զմաստէս, Զմանենի և այլն կոչելու²², պէտք է նախնեաց բառով անուանել ՄԱՐՍ:

Երկու խօսք ալ այս բոյսի իսկական նկարագրին և օգտակարութեան վրայ:

Ինչպէս ըսինք, Մարսը՝ Հովանոցազգի բոյսերու առհմէն է և 0,50 - 1,25 մեզր բարձր, երկարակեաց, լեռնային բոյս մը՝ անխտնի զօրաշուր հոտով, որ իր գլխաւոր յատկանիշն է: Իբր զարդ՝ բուրբաղաւորութեամբ մէջն ալ կը մշակուի, իր հոտին և զոգար տերեւներուն համար, որոնց յատկապէս ստորինները, 2-3 անգամ ժանեկածեւ բլթակիկներու բաժնուած են, Մոլախինդի, Բերկրատերեւի և կամ Պտերի

սա բարդուած է գոց «սանտեր» բառով, թէպէտ ոմանք զայն Myrrhis ուզեր են մեկնել (հմտ. Պետեւ. բա. 2370). Իսկ Զմաստէս, Զմանենի, պարզապէս Թարգմանաբար յօրինուած են յուն-լատ. myrrhis «զմուտ» նշանակող բառէն: Գալով Արցախի մէջ Շօշան կոչուածին, ոմանք թէպէտեւ տեսակ մը myrrhis կը մեկնեն զայն (տես Հրտ. Թ. 2382), բայց այդ զաւանակաւ բառը ըստ իս *Chaerophyllum Cicutaria* Vill. կը նշանակէ:

²² «Դիւասանոր» բառը (կազմուած՝ դեւ և ասնոր բառերով), իբր նորահնար բառ, առաջին անգամ կը գործածէ Նորայր Բիւզանդացի (տես բա. ֆր. - հայ էջ 840), բայց սա myrrhis-էն աւելի՝ յարմար է *Scandix Pecten-veneris* L., ֆր. *peigne de Vénus* բոյսին, որուն անունը ըստ մը լեզուներու մէջ ալ «սանտար» նշանակող բառով կազմուած է: Նոյնպէս վերջին բոյսիս յարմար է Գոցնիձ անունը (տես «Բուսաբանութիւն» Հ. Հ. Սափարեանի, էջ 153), քանի որ

տերեւներուն նման (որմէ՛ բոյսիս ֆր. «cer-feuil musqué = մշկահոտ բերկրատերեւ, և fougère musqué = մշկահոտ պտեր» ժողովրդական անունները):

Ծաղիկները շատ մանր և սպիտակ են և կը բացուին Յունիսէն մինչեւ Օգոստոս: Պտղիկները՝ նեղ ու երկայն են և ջնարակուածի պէս փայլուն. հասուննալուն կը սեւնան:

Գործածութիւնը. - Զարգածաղիկ բլլալէ զատ, անոր արմատն ու տերեւները կը գործածուին, յատկապէս Սպանիոյ մէջ, իբր բանջարեղէն և կամ աղցանի մէջ՝ իբր համեմ. կ'օգտագործուի նաեւ չեչօղին հո-

տաւէտ ընելու համար: Իսկ արմատն ու պտղիկները խուխորեր և մէզմուղ են:

Այս բոյսի Հայաստանի մէջ գտնուելու մասին մեր բուսաբանները բան մը չեն ըսեր, բայց որովհետեւ ըստ փրոֆ. A. Fiori-ի կը գտնուի «Կովկասի լեռներուն վրայ», ամենայն հաւանականութեամբ պէտք է գտնուի նաեւ Հայաստանի մէջ: (Աւելի մանրամասնութիւններու համար՝ հմտ. A. Fiori «Flora analitica d' Italia» հրտ. Փառ. 1896-1904, հտ. Բ. էջ 197. և Gaston Bonnier «Flore complète de France, Suisse et Belgique» հրտ. Փարիզ 1934, հտ. Ե. էջ 8):

Հ. Ս. ՖԵՐՈՆՏԵԱՆ

Տ Ե Ր , Ի Ն Ձ ՈՒ

Մի հարցնէք ինձ, ինչո՞ւ ըրքո՞ւմ, ինչո՞ւ սուգ, ջեմ կրնար տալ ձեր զարմանքին պատասխան. ես կը տեսնեմ աշխարհս ունայն և անձուշ Թեպէտ ձեզի ըլլայ սիրոյ բուրաստում:

Որքան առատ ինձ ձիրք տրուաւ բրնձքիւն Այնքան դժբախտ կեանքիս ողիւն երկարեց. Աղքատի պէս շրջեցո՞ւց զիս տունէ տուն Երգելո՞ւ վիշտն և ապրելո՞ւ անոր մերձ:

Մի հարցնէք, ես ալ, աշու՞ղ, չեմ գիտեր Թե ինչո՞ւ չարն յաղթանակեց ամէն տեղ, ինչո՞ւ լացով կը բաժնըռին հաւքոյրներ:

Չեմ ընդվզիր ըստեղծողիս դեմ անեղ, Այ մանուկի պէս երկիւղած և հրո՞ւ Աւերբու վեր կը հարցնեմ ընդ «Տեր, ինչո՞ւ»:

Հ. ՎԱՀԱՆ, ՅՈՎՀԱՆՆԵՍԵԱՆ

Քննիւ, 15 Յունուար 1943.